

JAK. KR. LINDBERGS BOG OM MAGT

AF F. ZEUTHEN.

JAK. KR. LINDBERG's store Hovedværk¹⁾, som havde beskæftiget ham en Menneskealder, forelaa praktisk talt færdigt, da han døde i Slutningen af 1932. Hans Søn Niels Lindberg har foretaget Afpudsning af enkelte Afsnit samt den endelige Redaktion af Slutningsafsnittet (se nærmere Niels Lindbergs Efterskrift til Bogen).

Lindbergs Bog er et Værk, som fortjener at blive læst trods dets Tykkelse og enkelte Afsnits tunge og besværlige Form. I Fortalen siges det, at Bogen kun er blevet Brudstykker af det, Forfatteren havde planlagt at skrive. Det væsentlige er imidlertid kommet med: det Forfatteren paa forskellig Maade havde ganske særlige Betingelser for at skrive: 1) en historisk Udredning af Magtforholdene i det danske Samfund, 2) en teoretisk Fremstilling af en Del af Økonomiens Hovedproblemer og 3) Socialiseringsteori og Forsøg paa en praktisk Gennemførelse af denne her i Landet, hvori Lindberg var Hovedmanden i Aarene efter Krigens Slutning (se de første ca. 100 Sider af II Bind indtil »Vedhængene«). De historiske Undersøgelser danner en naturlig Fortsættelse tilbage i Tiden af den Nutidshistorie, hvori Lindberg var kendt som Ekspert fra sine Artikler om Haandværkets og Detailhandlens Fremtid (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1905 og 1913) samt de gamle Industrieretninger. Den ældre Historie, som Lindberg ogsaa havde anvendt meget Arbejde paa, og hvoraf det lykkedes ham at uddrage en socialøkonomisk Essens, som i høj Grad er af Interesse ved Behandlingen af de økonomiske og politiske Spørgsmaal, maa Historikerne iøvrigt bedømme. Fremstillingen af Vikingetiden, Lavshaandværket, Gilderne samt Handelskapitalismens Indtrængen er i høj Grad underholdende. Den teoretiske Fremstilling giver

¹⁾ Jak. Kr. Lindberg: Magt. En Bog om Arbejdets Ordning. Nyt socialt Bibliotek. Bd. I—II (478 + 312 Sider, 9 Kurveblade samt Billede af Forfatteren). Martins Forlag. Kbh. 1933.

en selvstændig Modernisering og Fordanskning af Marxismen med ialtfald en vis Hensyntagen til nyere, ikke-marxistisk (»borgerlig«) Nationaløkonomi. Man faar her en særdeles klar og konsekvent og i nogle Retninger meget dybtgaaende Behandling af en Række økonomiske Hovedspørgsmaal (jfr. Lindbergs tidligere Arbejde med Kapitalrenteteorien og Kritik af Bircks Bog om Grænserværdien, Nationaløk. Tidsskrift 1905 og 1919, samt Diskussionen om sidstnævnte Artikel 1919 og 1920). Nogle af de teoretiske Afsnit synes dog vel meget at have Karakter af Regnecksempler, som har hjulpet Forfatteren til en Gennemarbejdelse af hans Hovedsynspunkter i Enkelthederne, men har mindre Interesse for de fleste Læsere, fordi man i saa ringe Grad faar Anledning til Gennemgang af de omstridte Hovedsynspunkter og Forudsætninger, og fordi det vilde kræve et i Forhold til Udbyttet ganske uforholdsmæssigt Arbejde at følge og gennemregne Eksemplerne i alle Enkeltheder. Jeg tror, det bør siges straks, at ingen Læser, som iøvrigt interesserer sig for Bogens Emner, bør lade sig afskrække af »Billeder« (d. v. s. Tabeller), Kurveblade o. lign., hvoraf iøvrigt en meget væsentlig Del er henvist til et særligt »Vedhæng«.

Skønt man saaledes kan nævne forskellige Bestanddele af Bogen, som har Tilknytning til Forfatterens særlige Forudsætninger, danner den dog en smuk Helhed. Dette beror delvis paa Lindbergs personligt prægede Sprog. Han gennemfører danske Ord for de fleste socialøkonomiske Begreber. Den konsekvente Anvendelse af egne Ord og Begreber, kan maaske virke misvisende overfor den Læser, som ikke nøje har fulgt med fra Begyndelsen. Det oplyses f. Eks., at Byhyrden og andre, der i gamle Dage udførte Fællestjeneste for Landsbyens Bønder, betegnedes som »Embedsmænd«, og der foretages en morsom Overførelse af det almindelig anerkendte Ønske, at Embedsmændenes Antal og Indtægter skal kontrolleres af andre end dem selv, til Handelsstanden, som jo ogsaa udfører Fællestjenester, hvis samlede Omfang i Reglen paa Forhaand er nogenlunde givet. Det ejendommelige er imidlertid, at Ordet Embedsmand ikke alene anvendes til Karakteristik i visse Henseender af Personer, der udfører Fællestjeneste, men at disse uden videre rundt omkring i Bogen er medindbefattede under Begrebet Embedsmænd. Paa tilsvarende Maade anvendes Ordene »Ordnere«, »lærde Mænd«, »Stifindere« og »Gøgler« som Betegnelse for Grupper af Funktionærer og Personer i immaterielle Erhverv. Konkurrence kaldes stadig »Kapløb«. I

Overensstemmelse med Lindbergs Fremhævelse af Fritidens Værdi sammenlignet med Forbrug af Varer anvendes Ordene »fritidsglad« og »luksusglad« som i mange Tilfælde mere passende Ord end doven og flittig. Maaske Ordet »arbejdsglad« burde tilføjes.

Bogens Enhed beror imidlertid først og fremmest paa, at det stadig er de samme Emner, som behandles fra forskellige Sider.

Efter Lindbergs Mening er det vigtigste Spørgsmaal for Samfundsøkonomien følgende: »Hvorfor kommer de økonomiske Fremskridt, som er sket i Aarhundredernes Løb, ikke alle Mænd til Gode i nogenlunde samme Maal?« (Bd. 1, Side 7). Det staar ham klart, at Økonomien først og fremmest bør behandles dynamisk og historisk. I Overensstemmelse med Marx følger han de skiftende Former, hvorunder Klasserne har kæmpet om Overskudsindtægten udover den nødvendige Arbejdsløn. Magtforholdene har været afgørende saavel for Trælleforhold og Vornedskab som senere for de fri, men ejendomsløse Arbejderes Afhængighed af de besiddende. Den af Staten beskyttede Ejendomsret, som f. Eks. gælder med Hensyn til Jord og Maskiner, men kun i begrænset Omfang til Havet og Afsætningsomraaderne, betegnes som en Indskrænkning i de enkeltes fri og lige Adgang til Erhverv. »Den gældende Ret er blevet til ved Magt, og den kan kun oprettholdes ved Magt« (I, S. 27). Paa samme Maade som andre Klasser har ønsket at gøre deres Fortrinsstilling over Produktionsmidler eller med Hensyn til Adgang til Næring og Marked til en Ret, føler Arbejderne i Kampen mod Skruetrækkerne en Ret til Bestillingen, som det dog ikke er lykkedes dem at faa autoriseret.

Om Betydningen af at anvende Magtbegrebet i Økonomien siger Lindberg: »Hvis man her vil spørge, hvad der er opnaaet ved Indførelse af Begrebet Magt i den økonomiske Videnskab, saa svarer jeg, at man herefter ikke længere kan bilde Folk ind, at visse uforanderlige, »naturlige« Love behersker det økonomiske Liv. Det kan først nu erkendes, at alle Værdier, alle Priser, alle Indtægter forandres, naar Magtforholdene ændres — forudsat naturligvis, at de nye Magthavere ikke lader sig bilde ind, at de er magtesløse!« (I, 381). De fleste vil sikkert indrømme, at skiftende politiske Forhold har øvet en væsentlig Indflydelse ikke alene paa Indkomstfordelingen, men ogsaa paa Prisdannelsen, og at den teoretiske Økonomi ikke altid giver tilstrækkelig Plads for denne Art Indflydelser. Maaske indrømmer man Betydningen af Fortidens politisk-retlige Institutioner, men man glemmer let, at Nutidens Priser og Fordeling ogsaa er betinget af specielle politisk-

retlige Forhold, og at de gældende Regler er et Resultat af Styrkeforholdene mellem Klasserne. For at give Magtbegrebet en lige saa stor Plads, som Lindberg gør, maa man imidlertid som han bygge paa Arbejdsværdilæren.

Ved Magtindtægter forstaar Lindberg »enhver Indtægt, som i Overensstemmelse med gældende Ret eller Sædvane erhverves udover, hvad der skyldes eget Arbejde« (I, 358). Han nævner 3 Hovedformer for Magt eller Hindringer mod »det frie Kapløb mellem Mænd« de politiske (retlige), de økonomiske og de sociale Hindringer.

Under de politiske Hindringer kommer han hovedsagelig ind paa Ejendomsretten til Jorden. »Under Forudsætning af fri Tilgang til Samfundets forskellige Erhverv, alene med den Undtagelse, at Jorden ejes af en særlig Klasse«, siger han, »vil ethvert økonomisk Fremskridt kun komme den jordejende Klasse til Gode. Ejendomsretten til Jorden maa derfor virke hemmende paa alle økonomiske Fremskridt uden for Landbruget selv« (I, 100—101). I Overensstemmelse med den ensidige Arbejdsværdilære finder han, »at Jordrenten opnaas derved, at den til Fremstilling af Landbrugsgoder anvendte Arbejdstid maa betales med en højere Pris end den Arbejdstid, der anvendes til Fremstilling af andre Goder« (I, 106). »Naar Jordrenten opfattes som en Magtindtægt, saa er det klart, at dens Højde vil bero paa Styrkeforholdet mellem Bonden paa den ene Side og alle andre Mænd paa den anden Side« (I, 106). »Derfor var i sin Tid Haandværkernes Sammenslutning i Lav og nu til Dags Arbejdernes Sammenslutning i Fagforeninger af stor Betydning for Jordrentens Højde. Disse Bestræbelser er et Forsøg paa ved Hjælp af Fagforeningernes økonomiske Magt at bringe Jordrenten ud af Verden uden at røre ved Spørgsmaalet om den frie Adgang til Jorden« (I, 107). »Jordrenten er den ældste Form for Rente, der gaar ind i Menneskenes Bevidsthed som en berettiget arbejdsfri Indtægt. Men Aartusinder igennem var man klar over, at det her drejede sig om en Magtindtægt. Man forstod meget vel, at Berettigelsen til at nyde denne Magtindtægt kun tilkom Jordejerne, fordi de havde Magt til at forsvare deres Jord overfor de jordløse Mænd« (II, 36).

Man har her faaet forklaret Jordrenten som en Magtrente. Lindberg indrømmer imidlertid, at der desuden findes Fortrinsrente for den mere frugtbare og bedre beliggende Jord. »Forskellen paa Knaphedsrenter (eller som jeg foretrækker at sige: For-

trinsrenter) og politiske Magtrenter bliver da den, at Knaphedsrenter ikke kan bringes ud af Verden ved en ny politisk Magtfordeling. Dette forstaas straks ved at tænke paa Grundrenten i Byerne, der er den mest udprægede Knaphedsrente« (I, 133). »Hvem Fortrinsindtægten vil tilfalde, beror paa Magtforholdene i Samfundet; men Aarsagen til deres Fremkomst har intet med Magtforhold at gøre« (I, 329).

Det indrømmes altsaa med Hensyn til Fortrinsrenterne, at Magten her kun afgør, hvem Renten skal tilfalde. Men kan ikke hele Jordrenten ses som Fortrinsrente for al Jord, der er bedre end den daarligst benyttede? Og er Betragtningen som Fortrinsrente ikke blot en primitiv Opfattelse af Knaphedsrenten, som man kommer til, fordi man ikke betragter hver Jordkvalitet som en særlig Art af Produktionsmiddel, hvis Pris ganske vist paavirkes af Udbudet af andre bedre og daarligere Jordkvaliteter? Ser man saaledes Jordrenten som Fortrins- eller Knaphedsrente, bliver Magtindgrebene tilsyneladende kun i Stand til at overføre Renten til andre Klasser eller Personer. Man kan dog utvivlsomt udrette langt mere med Magt, f. Eks. ved en Lovgivning, der standser eller fremmer Udstykningen. Gav man f. Eks. hver Mand Ret til at forlange gratis en lige saa stor og lige saa god Jordlod som de tidligere Ejere (f. Eks. ved at der toges Lodder af forskellig Kvalitet fra de tidligere Ejendomme), og var der en stor Masse Mennesker, som var i Stand til at gaa over til Landbruget, vilde der ske Tilstrømning, indtil Jordrenten helt forsvandt. Der vilde indtræde ganske det samme, som Lindberg saa udmærket beskriver for Handelen. Saa længe Antallet af Handlende er begrænset til, hvad Fordelingsarbejdet kræver, kan der paa Grund af den begrænsede Konkurrence tjenes en Overskudsindtægt; men overfyldes Faget i tilstrækkelig Grad, drives de enkeltes Indtægt ned paa samme Niveau som i andre Erhverv. Den bedst mulige Fordeling af Erhvervsenhederne »vil kun kunne indtræde, naar Øvrigheden (eller Brugsforeningen) dels sætter en Grænse for Antallet af Købmænd, dels sætter en Grænse for Toldens (Avancens) Størrelse« (I, 236). »Mættelsespunktet for Tilgang til Købmandsklassen«, hvis der hersker fri Tilgang, »vil ikke naas, før den tæller saa mange Mænd, at disse lægger Beslag paa den Arbejdstid, som Fremstillerne har sparet ved at blive fri for det med Ombytningen forbundne Arbejde«. Det samme Forhold er ogsaa belyst i Warmings Artikkel om Rente af Fiskegrunde (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1911) eller i Lindbergs

eget Eksempel Bd. I, Side 413: »Hvis der kun er anlagt saa mange Møller, som der er Brug for, vil hele Fordelen tilfalde Møllejerne. Skal Samfundet faa en Del af Fordelen, maa der anlægges overflødige Møller, hvilket betyder et Spild af Formue«.

De økonomiske Hindringer mod det fri Kapløb, de økonomiske Magtforhold, beror paa Ulighed i Erhvervsformuernes Størrelse. De bestaaende Retsforhold medfører en Tendens mod, at man i Stedet for »den rette Arbejdspris«, d. v. s. Betaling i Forhold til ydet Arbejde, faar »rette Formuepriser«, d. v. s. Priser, der giver samme procentvise Overskud af al Erhvervsformue. Ja det gaar endda værre; i Fag, hvor Tilgangen begrænses stærkt paa Grund af store Krav om økonomisk Indskud, f. Eks. Lægefaget, opnaas en særlig høj Forrentning af Uddannelsesudgifterne. Lindberg diskuterer Nødvendigheden af at give rette Formuepriser. Hvis Samfundet virkelig var stillestaaende, var de ikke nødvendige. Det drejer sig om »en Slags Betaling for, at Mænd ikke solder en Del af deres Erhvervsformue op« (I, 156). Allerede her antydes den Løsning, at Ejendomsretten gøres til en midlertidig Brugsret for den Mand, der benytter og vedligeholder Produktionsmidlerne. Spørgsmaalet bliver saa: Skal Prisen sættes ned og Lønnen op, saa Overskudet udover Arbejdsfortjeneste klemmes ud af Faget, eller skal der stadig fremkomme et Overskud, der i Lighed med Fortrinsjordrenten, overføres til samfundsmæssig Benyttelse? Den Mulighed, at de enkelte, naar de selv faar Udbyttet, kan tænkes at udvide deres »Erhvervsformue«, tillægges ingen større Betydning. »Det er Arbejdsordningen, der skal bestemme Formuens Størrelse og ikke omvendt. Og har et Samfund fundet den rette Arbejdsordning, saa er der ikke Brug for en Forøgelse af Erhvervsformuen, før nye Opfindelser eller Opdagelser nødvendiggør det« (I, 180—81). De enkelte Virksomheder, der udvider Maskineriet, vil blot tage Arbejdet fra andre Virksomheder og dermed drive Lønnen op. Denne Undervurdering af Fordelene ved udvidet Erhvervsformue hænger sammen med de uhyre uelastiske Forudsætninger, som Lindberg arbejder med i sine Taleksempler. Man savner en Produktionsfunktion, som lader Udbyttet stige, ganske vist i aftagende Tempo, naar enten Arbejdskraften eller andre Produktionsmidler udvides. Ligeledes regnes med en fuldstændig uelastisk Efterspørgsel efter Landbrugets Produkter.

De sociale Hindringer mod den økonomiske Lighed og de sociale Magtforhold beror paa Forskel i de enkeltes Arbejde.

Arbejdsdelingen fremkalder her en voksende Ulighed. Dette er »uundgaaeligt, hvis Fremskridt overhovedet skal finde Sted . . . Sociale Magtforhold har imidlertid tillige haft social Ulighed og social Klassedeling (Kastevæsen) til Følge; men dette kan ikke siges at være en økonomisk Nødvendighed. Tværtimod opstaar herved skæbnesvangre Hindringer for økonomiske Fremskridt« (I, 97). »Rette Arbejdspriser betyder ikke lige Indtægt for alle Mænd, men uhindret Adgang til at opnaa lige Indtægt for alle, hvis man ønsker det« (I, 191). Den fritidsglade skal altsaa have Lov til at vælge Fritimer i Stedet for den Luxus, han kan faa for den sidste Del af Lønnen, og den særlig dygtige vil ved »rette Arbejdspriser« faa mere end andre; men Forskellen bliver ikke saa stor, naar Adgangen til Bestillingerne bliver lige for alle.

Handelen faar et særligt Afsnit foruden en udførlig Omtale i de historiske Vedhæng. Bl. a. omtales Købmandens Evne til at øve Indflydelse paa Prisen. »For Købmanden alene forvandles Forraadene til Penge. Jo større Forraad Købmanden kan magte at ligge med, jo større Mulighed er der for at øve Indflydelse paa Priserne — og desto større bliver Fortjenesten. Derfor har Købmanden allerede paa et tidligt Trin af den økonomiske Udvikling Mulighed for at opnaa et virkeligt Udbytte ved at spare op af sin Fortjeneste« (I, 246). Det siges, »at Købmændene, ledet af en fælles »Stemning«, men uden indbyrdes Aftaler, holder Varerne saa længe paa Lager, at en passende Prisstigning opnaas« (I, 251). Medens Lavshaandværkeren beregnede en passende Fortjeneste for sit Arbejde og fandt det uberettiget at tjene paa Raastofferne, anvender den kapitalistiske Forretningsmand sin Formue til Indkøb af Varer for at sælge dem med den størst mulige Fortjeneste. Og skønt ingen Erhvervsgruppe taler mere om Konkurrence, finder Lindberg, at intet Steds er Kapløbet mindre.

Den blandt forrige Aarhundredes Nationaløkonomer almindelige Behandling af Driftsherren haanes med Rette. »Man opstillede Begrebet Driftsherre, om hvis Indtægt (den saakaldte Driftsherregevinst) man drager den mærkelige Tankeslutning, at den egentlig maa være lig Nul! Skønt man skulde tro, at enhver, der kendte noget til det virkelige Liv, kunde se, at Driftsherren ikke var andet end Storkøbmanden, der sugede al økonomisk Fordel ved de skete Fremskridt til sig« (I, 255). »Thi af alt, hvad jeg havde set og hørt i Virkelighedens Verden, mente jeg allerede at vide, at det i Byerne var Købmænd og Fabrikanter, der opnaaede de store Indtægter. Og nu blev jeg altsaa belært om, at

disse Mænd af Videnskaben kaldtes for Driftsherrer, og at deres store Gevinster kun vandtes fra andre Driftsherrer, der ikke opnaaede at faa fuld Løn for deres Arbejde og sædvanlig Rente af deres egen Kapital« (I, 336). »Forklaringen paa, at den national-økonomiske Videnskab var havnet i denne Forvanskning, fandt jeg i en Sammenblanding af Tanken om et økonomisk Ligevægts-samfund med Tanken om et Samfund i Uligevægt«. »Driftsherrer er de Mænd, som har Betingelse for at tjene Penge, fordi Samfundet er i økonomisk Bevægelse« (I, 337).

Det omtales, hvorledes Ophævelsen af de gamle Ufrihedsformer kan forværre Stillingen for den fri, men besiddelsesløse Arbejderklasse, naar ingen mere er interesseret i at vedligeholde de ikke benyttede Individuers Sundhed og Arbejdskraft, og hvorledes det vil gavne Arbejderne, naar Arbejdsgiverne begynder at tænke og handle som Klasse og derfor igen anlægger samme Betragtninger som Herren overfor Trællen eller sine Husdyr . . . Man siger rosende om en Arbejdsgiver: »Han giver Føden til 100 Arbejdere med Familie«. Det lyder dog ikke saa godt at sige om en Mand: »Han er en dygtig Vognmand; han har oparbejdet en stor Forretning og giver nu Føden til 8 Heste« (I, 281).

Nutidens stærke Udvikling staar i Forbindelse med den egentlige Arbejderklassens Opstaaen. »Største Hindringer for Fremskridt ligger deri, at de gaar udover de Erhverv, hvori Fremskridt sker! Dette gjorde, at alle Fremskridt maatte gaa langsomt, indtil den kapitalistiske Udvikling gjorde det muligt at læsse det meste af Byrden over paa Arbejderklassen. Saa gik det hurtigt! Men dette viser kun, at Fremskridt, der ikke skal gaa ud over Arbejderne, maa ordnes under Samfundets Tilsyn« (I, 312). Varig Arbejdsløshed i et Fag og Overproduktion er direkte Resultater af Fremskridt. De overflødiggjorte trænger blot til Andel i den forøgede Indtægt og til at dele den øgede Fritid med andre. Fremskridtene kræver bl. a. Overførelse af Arbejdere til anden Beskæftigelse.

De økonomiske Kriser sættes i Forbindelse med det nuværende Samfunds manglende Evne til at tilpasse sig til Fremskridt. »Hvis man blot sikkert turde regne med stadig jævnt faldende Priser, saa vilde Driftsherren undgaa den Frygt for Tab, som nu tvinger til Indskrænkning af Fremstillingen i Krisetider. Grunden til, at det i et handelskapitalistisk Samfund ikke kan gaa saaledes, er ganske simpelt den, at jævnt faldende Priser gennem et længere Tidsrum er en Umulighed, fordi dette vilde forudsætte en

stadig nedadgaaende Rentefod. Men denne Forudsætning kan ikke opfyldes, saa længe Enkeltmands Ejendomsret til Kapital anerkendes» (I, 314—15).

Omtrent svarende til Bircks Anvendelse af Begreberne Real-kapital—Privatkapital benytter Lindberg Udtrykkene Formue, d. v. s. Forraad af økonomiske Goder, som er fremstillet ved Arbejde, og Kapital, hvorved han forstaar enhver Renterettighed, d. v. s. Ret til arbejdsfri Indtægt. Navnlig denne Anvendelse af Begrebet Formue strider jo en Del mod almindelig saavel daglig som faglig Sprogbrug. Der lægges stor Vægt paa Kapitalens Opstaaen ved Kapitalisering af forud bestaaende Fortrinsindtægter. Historisk er det Handelskapitalismens Kapitaliseringsmetoder, som har opløst det gamle Kastesamfund. Den kendte Vanskelighed, som Modsætningen mellem økonomisk og politisk Magt i det nuværende Samfund medfører, omtales ogsaa; og det siges, at det »er Indtægternes Omdannelse til Renter, der har været Hovedaarsagen til, at alle tidligere Kultursamfund er gaaet under« (I, 383). Kapitaliseringen medfører ikke blot politisk Ustabilitet, men Kapitalisering af nyopstaaede Fortrinsindtægter giver ogsaa Anledning til periodisk Formueforbrug og økonomiske Svingninger.

Man kan vel sige, at Arbejdsværdilæren mere er en Forudsætning for Lindbergs Bog end et Resultat, som søges bevist i Bogen. Denne Værditeori underkastes dog en Art Prøve, ved at Iagttagelser fra Fortid og Nutid fortolkes i Overensstemmelse med den, teoretiske Eksempler gennemregnes ud fra dens Forudsætninger, og Resultaterne sammenholdes i alt Fald til en vis Grad med Virkeligheden, og sidst, men ikke mindst angives det, hvorledes Samfundet kan ordnes i Overensstemmelse med Teorien. Denne indirekte Behandling af et af Hovedproblemerne er for saa vidt berettiget, som man jo har Lov at maale Værdierne med forskellige Maalestokke — i Arbejde, i Nytte, i Penge, i Rug, eller hvad man vil. Ligeledes har man Lov til foruden at iagttage og forklare virkelige Bytteforhold at sammenligne disse med Værdier og Bytteforhold, som vilde fremkomme under tænkte Forudsætninger, f. Eks. fuldstændig fri Konkurrence og privat Ejendomsret eller det af Lindberg ønskede »fri Kapløb mellem Mændene«, hvor enhver bliver betalt i Forhold til Arbejdsindsats, og hvor der ikke opstaar andre Indtægter end Arbejdsindtægten. Valget mellem de forskellige Vurderingsmetoder bliver i sidste Række politisk. Hvad der kan kaldes den ideale Maalestok maa

bero paa, hvorledes en Ordning vil virke, hvorved de faktiske Bytteforhold bringes i Overensstemmelse med Maalestokken. Her vil det vise sig, at en Række Vurderingsmetoder kan tænkes gennemført, idet de hverken er selvmodsigende eller strider mod de ydre Betingelser for økonomisk Liv. Det, der bliver tilbage, bliver nærmere at undersøge Konsekvenserne for Produktion og Fordeling. Længere kan man ikke komme ved videnskabelige Argumenter, der kan virke overbevisende over for alle. Det sidste Valg maa blive af politisk Natur, idet enhver, naar han er blevet klar over Konsekvenserne, vælger efter hvad han finder ønskeligt eller retfærdigt. Men lykkes det fuldt ud at gøre Rede for Konsekvenserne, kan det tænkes, at visse Vurderingsmetoder vil staa som uanvendelige i Praksis i næsten alle fornuftige Menneskers Øjne.

Før vi gaar over til de politiske Idealer skal vi dog først se lidt paa Lindbergs Behandling af Værditeorien, hvori han søger at udbygge Karl Marx' Lære ved Hjælp af Læren om Grænsenytten. Som Udgangspunkt kan vi tage følgende Citat: »Naturen skaber Stof. Arbejdet skaber Værdi. Men da Ordet Værdi tages i saa mange forskellige Betydninger, vil jeg i det følgende forsøge helt at undgaa dets Anvendelse og vil da i Stedet bruge det snævrere Udtryk Arbejdsværdi. Dette er Samfundsøkonomiens Grundbegreb. Ved Arbejdsværdi forstaar jeg den Værdi, som tillægges et økonomisk Gode, fordi der er anvendt en vis Arbejdsmængde paa at fremskaffe Godet« (I, 69). Det undersøges nu i en Række Eksempler, hvoraf de fleste findes i Vedhæng A, hvorledes Nyttekurven for Varerne og en Kurve for »Frinytten«, d. v. s. »det enkelte Menneskes Vurdering af den Glæde, der opnaas ved at holde fri efter Dagens Arbejde«, en Størrelse, som f. Eks. antager positive Værdier efter 4 Timers Arbejde, i Forening bestemmer Arbejdsplanen, d. v. s. hvor meget man vil producere af de forskellige Varer, og hvor længe man vil holde fri. Er der flere Personer, hver med sin Produktionsevne over for de forskellige Varer, forskellige Nytter for disse og forskellig Frinytte, bestemmes tillige Bytteværdier og ombyttede Mængder, hvorved der sker en Tilpasning af de enkeltes Arbejdsplan.

Opnaas der ved Byttet en Markedspris, hvorved begge Parter faar byttet, hvad de vil, er det en »Ligevægtspris«. Findes der to Grupper af Personer med forskellige Produktionsevner, er det muligt at bytte i større eller mindre Omfang ved en Række forskellige Priser. Der findes imidlertid kun een Ligevægtspris i

ovennævnte Betydning. Hvor denne Pris falder, afhænger af Antallet af Personer i de to Grupper. Hvor der hersker fri Overgang mellem uensartede Grupper, findes Ligevægten ved den saakaldte Ligevindingspris, hvor Parterne har den samme Gevinst ved den enkelte Ombytning maalt i Arbejdstid. Dette er en Følge af Forudsætningen om fri Overflytning, d. v. s. at den ene Slags Arbejdskraft kan omdannes til den anden, og er derfor næppe af særlig Interesse.

Det findes, at det økonomiske Fremskridt ved en mindre arbejdskrævende Produktion af en Vare ene og alene bestaar af sparet Arbejdstid, og at anden Maalestok ikke kan angives (I, 77—79). Dette Resultat kan dog ikke overføres fra det benyttede Eksempel, hvor een Kvalitet Arbejdskraft er eneste Produktionsmiddel og derfor kan anvendes som Maalestok, til Virkeligheden, hvor der findes et meget stort Antal af forskellige knappe Produktionsmidler. (I dette Eksempel er der iøvrigt en Fejl, idet Kurven NN skal begynde dobbelt saa højt; den tilsvarende Operation er udført rigtigt II, 102).

Det slaas fast, at »Forskellighederne i Godernes Nyttekurver er ganske uden Indflydelse paa Godernes Pris. Derimod er det klart, at Godernes Nyttekurver bestemmer Arbejdsplanens Sammensætning« (I, 82). Ogsaa dette Resultat maa begrænses til de valgte, meget simplificerede og uelastiske Eksempler. Varernes Nytte paavirker i Virkeligheden Efterspørgselskurvens Beliggenhed, og da Udbudsprisen sædvanlig baade af tekniske Grunde og paa Grund af Konkurrencen med andre Anvendelser af de benyttede produktive Ydelser varierer med Mængden, vil Prisen ogsaa blive paavirket af Nytte og Efterspørgsel. Bogens Eksempel med eet Produktionsmiddel, som giver samme Udbytte uanset Produktionens Omfang, egner sig ikke til Generaliseringer. Det siges, »at det, der ligger bag ved Ombytningen af Goder, i Virkeligheden altid er en Ombytning af Arbejdsmængder« (II, 111). Ogsaa denne Paastand vilde blive forkert, hvis man regnede med flere uensartede Produktionsmidler. Det er for let at komme ud over Vanskeligheden med flere samvirkende Produktionsfaktorer ved f. Eks. om den medvirkende Erhvervsformue at sige, at hvis man vil betegne det Udbytte, som Nutidens Arbejde opnaar ved Hjælp af Fortidsgoderne, som en Rente af disse — ja, saa kan man roligt sige, at hele Nutidens Arbejdsudbytte er at betragte som Rente« (I, 58). Saa længe Sagen betragtes som et rent objektivt Spørgsmaal uden moralske eller politiske Bagtanker, lader dette

Argument sig nemlig vende om. Væsener paa Mars, der betragtede Jorden, kunde omtrent lige saa godt komme til en Jord- eller Maskinarbejdsværdilære som til en Arbejdsværdilære. Det siges, at bortset fra Ændringer i Kapitaliseringsfaktoren »kan Samfundskapitalen kun vokse paa to Maader. Enten kan Arbejdslønnen trykkes ned eller Arbejdets Fremstillingsevne kan bringes til at stige« (I, 430). At der her netop siges Arbejdets Fremstillingsevne beror paa, at man paa Forhaand har antaget Arbejdet som eneste Kilde til Værdi.

Vi skal til sidst omtale Planerne om Forbedring af Samfundets økonomiske Forfatning. I Overensstemmelse med Marx er Lindberg ved at drage det kapitalistiske Samfunds Udviklingslinier ud i Fremtiden kommet til det Resultat, at der maa komme et Tidspunkt, hvor nævnte Samfund vil bryde sammen som Følge af sine indre Modsigelser. Det siges bl. a., »at Kapitalismen maa forsvinde og give Plads for en Arbejdsordning, som muliggør, at økonomiske Fremskridt ikke betyder forøget Arbejdsløshed« (II, 93).

Først drøftes den »kommunistiske« Tanke, en Arbejdsordning, hvor hver Mand yder efter Evne og nyder efter Behov. Denne Idé er allerede nu realiseret af Stat og Kommune paa en Række specielle Omraader, og Lindberg finder, at den kommunistiske Gratisregel ogsaa i det socialistiske Samfund, som han er Tilhænger af, bør anvendes over for »Behov, hvis Styrke i Virkeligheden er ens for alle Mennesker« og »Behov, hvis Styrke vel er forskellig, men hvor det medfører lige store Udgifter for Stat og Kommune, hvad enten man tilfredsstiller et svagt eller et stærkt Behov« (II, 9—10). Sidstnævnte Synspunkt kan komme til Anvendelse overalt, hvor der findes store, faste Anlæg, som ikke altid udnyttes fuldt ud, d. v. s. meget ofte.

»Socialismens Maal er Gennemførelse af en Arbejdsordning, hvor hver Mand opnaar det fulde Udbytte af sit Arbejde« (II, 16), d. v. s. den ortodoxe, marxistiske Arbejdsværdilære opstilles som Norm, dog som nævnt med Adgang til at følge den »kommunistiske« Gratisregel i begrænsede Undtagelsestilfælde. Alle Magtindtægter, undtagen de, der skyldes »sociale« Magtforhold, som vil være til Stede selv under frit Kapløb mellem Mænd for at opnaa Uddannelse, skal bort. Navnlig skal Renten forsvinde. Ejendomsretten maa derfor omformes. Lindberg mener, at »de allerfleste Erhverv ikke egner sig for direkte at overtages af Stat og Kommune i den Forstand, at der indføres Statsdrift

eller kommunal Drift« (II, 47). »I Landbrug er det klart, at Jorden maa ejes af Staten. Men i smaa Landbrug, der drives uden fremmed Arbejdskraft, er det lige saa klart, at Erhvervsformuen, d. v. s. Bygninger, Redskaber, Dyr o. s. v., maa ejes af Bonden selv« (II, 20). I en industriel Virksomhed, f. Eks. et Bryggeri, der arbejder med betydelig Erhvervsformue pr. Arbejder, skal disse ikke tjene mere end i andre Fag. Hvis der ikke derved med fri Tilgang udefra samles overflødig Arbejdskraft i Faget, kan Lønnen sættes op, ellers maa et Overskud benyttes til Udvidelser, til at sætte Prisen ned eller til Forbedring af Øllets Kvalitet. For Husejerne reguleres Ejendomsskylden saaledes i Forhold til Lejen, at man kan faa nogen til at paatage sig Vedligeholdelse og Administration. Den indkomne Skyld ligesom de forskellige Industriers Overskud anvendes til Udvidelser — saa vidt man kan se — inden for samme Omraade.

Her er imidlertid et springende Punkt, hvor Spørgsmaalet om Beregningen af en socialistisk Kapitalrente — i Strid med Arbejdsværdilæren — dukker op. Trangen til Udvidelser skifter inden for de enkelte Bedrifter eller Erhvervsgrupper paa en Maade, der er uafhængig af Overskudets Størrelse. Tekniske Fremskridt gør snart Udvidelser ønskelige paa et Omraade, snart paa et andet. Desuden er der ingen Grund til, at Samfundets samlede Evne og Lyst til Forbedring af Virksomhederne altid netop skal følge Bevægelserne i det samlede Overskud. Midler til Udvidelser og Forbedringer af de forskellige Erhvervs og Virksomheders Udstyr bliver da et knapt Gode, som maa anbringes, hvor man kan vente størst Udbytte af det. En Hovedpart af det forventede Udbytte finder Udtryk i det forventede regnskabsmæssige Overskud; hertil kommer i Overensstemmelse med den begrænsede Anvendelse af det »kommunistiske« Princip de Fordele for de arbejdende og forbrugende, som ikke finder Udtryk i Overskudet. Er man nu ikke i Stand til at foretage Udvidelser i hele det Omfang og paa alle de Omraader, hvor man gerne vil, synes det mest naturligt i en Stat, som søger at fremme sine Borgeres Velfærd efter en samlet Plan, ved Valg af Investeringer at foretrække de Anbringelser, som lover størst samlet Udbytte i Forhold til Indskud. Det vil sige, man regner med Rente paa Investeringstidspunktet; og slaar Forventningerne til, fremkommer der ogsaa senere som Følge af den skete Begrænsning i Anlægernes Kapacitet et Overskud svarende til en Rente, hvis det »kommunistiske« Princip da ikke kommer til Anvendelse og giver Ren-

ten anden Form. At man ved Bestemmelsen af det Overskud, som skal fremkomme i de paafølgende Aar, følger andre — mere kommunistiske — Principper end den kapitalistiske Virksomhed, og navnlig at Overskudet anvendes anderledes, bliver et andet Spørgsmaal. Her ligger nogle af Problemerne for den Socialisme, som ikke følger Arbejdsværdilæren. Den foran omtalte Fortrins- (eller Knapheds-) Jordrente kan ogsaa ophæves ved Ændring i Magtudøvelsen, saa der kun bliver Arbejdsværdi tilbage; men den deraf følgende Overfyldning af Landbrugserhvervet er næppe tiltrækkende. Lindberg foretrækker derfor — ogsaa her undtagelsesvis — Flytning til Samfundets Kasse fremfor Ophævelse af denne arbejdsfri Indtægt. Men hvorfor ikke anvende samme Metode over for »Erhvervsformuen«?

Spørgsmaalet om en socialistisk Omformning af Samfundet var ikke Fremtidsmusik for Lindberg. »Før Verdenskrigen opfattedes Socialismen saavel af Tilhængere som af Modstandere som en skøn (eller ond) Drøm, hvis Virkeliggørelse laa langt ude i Fremtiden. Socialisering derimod er Forslag, som man maa tage Stilling til allerede nu« (II, 44), siger han. I Bogen er nærmere redegjort for Lindbergs Forslag og Behandlingen af disse i Efterkrigsaaarene. Hans første Krav var at faa Regnskaberne frem, saa man kunde se Virksomhedernes Fortjeneste i Forhold til udbetalt Arbejdsløn og Pris paa de producerede Varer. Fagforeningerne skulde have Adgang til at sætte sig ind i Regnskaberne og skulde stille deres Krav derefter. Ved Hjælp af Prisregulering og en Lønpolitik, der flyttede Folk til de Omraader, hvor der var mest Brug for dem, skulde man saa sørge for, at en tilfældig Gruppe Arbejdere ikke tilrev sig en urimelig Fordel. Overflytningen lægger Lindberg stor Vægt paa: »Økonomiske Fremskridt muliggøres kun derved, at Mænd flyttes fra det Erhverv, hvor Fremskridt er sket, til Erhverv, hvor intet Fremskridt er sket« (I, 93). Som en foreløbig Løsning, der jo navnlig den Gang maatte forekomme tillokkende, foreslaas det at sætte Kapitalen paa fast Løn. Renten skulde indtil videre betragtes som en Omkostning, Arbejdsfortjeneste samt gode og billige Varer derimod som Samfundets Overskud af Virksomhederne. — I hvilken Udstrækning den her skitserede Kontrol-Socialisme er lettere at gennemføre effektivt end direkte offentlige Drift er vel tvivlsomt.

I sidste Kapitel, der er skrevet kort før Lindbergs Død, erkendes det, at Mulighederne for en Socialisering efter Bogens Plan

efter de i de senere Aar høstede Erfaringer ikke er store. Der synes i Øjeblikket større Mulighed for det Spring frem i Udviklingen, som »mange yngre Arbejdere og mange unge Hjernearbejdere er rede til uden Hensyn til, hvad Springet vil koste det nuværende Slægtled« (II, 94). »Kernepunktet i den kommende Arbejdsordning, uanset ad hvilke Veje man naar frem til den«, maa være følgende: »Alle Rentekilder maa enten stoppes eller omdannes til Skattekilder« (II, 95). Hvis man tør lægge Vægt paa sidstnævnte Mulighed, betyder det socialistisk Renteberegning, altsaa Opgivelse af den efter min Mening mere til Agitation end til praktisk Prispolitik egnede Arbejdsværdilære. En Lindberg nærstaaende Forfatter skriver, »at Marx var fuldstændig klar over, at Varer ofte har en Bytteværdi, der ligger over eller under deres Arbejdsværdi. Men da Formaalet for Marx som nævnt ikke var at opstille en nøjagtig og elegant Bytteværdilære, der hvilede i sig selv og var Maalet i sig selv, men Formaalet derimod var ved Hjælp af visse Arbejdsteorier om Bytteværdierne at naa til et rigtigt og stærkt optrukket Billede af Fordelingen, er dette underordnet«. Det er dog vist at tage sig Sagen vel let. Faren ved i Agitationen at anvende en i praktisk socialistisk Prispolitik mindre brugbar Værdilære er dog, at man let strander i Starten, fordi man har sat Masserne i Gang i en mindre holdbar Retning.

Med Hensyn til Spørgsmaalene Socialisering ctr. Ikke-Socialisering og offentlig Drift ctr. Kontrol-Socialisme maa det rigtige Svar sikkert afhænge af, hvilket Erhvervsomraade det drejer sig om samt af Tid og Sted. Man maa dog i alle Tilfælde være Lindberg taknemmelig ogsaa for hans store Arbejde med at forberede og drøfte mulige Udveje af Nutidens lidet holdbare Tilstande.
